

Tamás Dénes

KÖZÖNYÖS-E AZ IDEGEN?

Íróembert gyakran szokták zavarba hozni azzal, hogy rákérdéznek arra, melyik a kedvenc könyve. Aki sokat olvas, az tudja, mennyire felesleges és értelmetlen ez a kérdés. Számos könyvet hordozunk magunkban, ami meghatározó, életünk különböző szakaszaiban mást és mást. Én mégsem szoktam zavarba jönni, ha hozzám intézik ezt a kérdést, egyből rávágom: Albert Camus *Közönye* a kedvenc és a leginkább meghatározó könyvem. Amivel csak egy picit füllentek, mert rögtön eszembe jut Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* című remekműve is, de mindig Camus kisregénye lesz a befutó, még ha csak egy orrhosszal is. A világirodalom egyik legradikálisabb művének tartom ezt a szöveget, amely valóban sokszor beleszólt az életembe. Ami pedig meghatározó, azt újra is lehet/kell olvasni. Többször egy élet során. Így derül ki az igazi művek teherbírása. Hogyan bírják el az újraolvasást? A különböző életszakaszokban éppen melyik rétegüket fedik fel? Camus műve mindaddig, akárhányszor eleget tett ezeknek az igényeknek. Mindig mellbe vágott, mindig a legelemibb kérdéseim közé vetett, mindig szövetének újabb és újabb oldalát tárta fel, más és más mondatok erősödtek ki belőle, másképp hangsúlyozódott az, ami sokáig ismerősnek tűnt.

Most legutoljára is ez történt.

„Ma halt meg az anyám. Vagy talán tegnap, nem is tudom pontosan” – olvashatjuk Gyergyai Albert fordításában a regény elhíresült kezdőmondatait. Fontos az elején megnevezni a fordító nevét, hiszen már maga a fordítás is beledob a regénnyel kapcsolatos kérdések örvényébe. A *Közöny* címmel elhíresült regény ugyanis egy félrefordításnak köszönheti a címét. Hogy félrefordításról van szó, az azóta egyértelműbb, mióta megjelent a regény új fordítása *Az idegen* címmel, ami sokkal inkább megfelel a francia címnek. „Az idegen” ugyanis sokkal pontosabban adja vissza a „L’etranger” kifejezést, mint a „Közöny”. Ezt a címet hordozza az Ádám Péter és Kiss Kornélia által fordított, 2016-ban az Európa Kiadónál megjelent könyv,

amely címválasztás azonban a regény értelmezésének a tétjeit is meghatározza. Sőt, egyenesen az alapproblémát vetíti elő. Közönyös-e az idegen? – kérdeztem rá az írásom címében. Egyáltalán, milyen ember Meursault? Érzéketlen, erkölcstelen, embertelen, társadalomellenes? Esetleg pszichopata? – hogy egy divatos pszichológiai terminussal éljek. Ezt a kérdést nem szabad elsietetten megválaszolni, mert magának a műnek a pontos elsajátítása a tét.

De mindenekelőtt még valamit az új fordításról. Ugyanis az nemcsak címében jelent szakítást Gyergyai verziójával, hanem stílusában is. Bár nem vagyok gyakorló fordító, úgy gondolom, a szépirodalmi művek fordítása esetében két igény kielégítése feszül egymásnak, jó esetben harmonizál. Az egyik a pontosság követelménye, tehát az, amit talán a szószerinti tartalom átadásának nevezhetünk, de ez jelenthet fogalmi pontosságot is, ahol a gondolati tartalom minél egyértelműbb átadása a tét. De egy irodalmi mű lélegző entitás is, azaz stílus, amit szintén újjá kell alkotnia a fordítónak, természetesen minél inkább az eredeti mű szellemében. Amennyire érzékelni tudom, az új fordítás a pontosság kedvéért a stílust áldozta be, egyszerűbb, kopogósabb, de néha mesterkétebb mondataival szilánkosra tördelte a szöveget, némileg az olvasás lendületességét is megakasztva. Legalábbis számomra. Bár hogy az „idegen” kifejezést beemelte az értelmezés homlokterébe, az hatalmas érdem. Közönyösnek eddig is nehezen volt nevezhető a főhős, bár a regényben a főügyész annak nevezi, ezzel a társadalmi előítéletet tolmácsolja Meursault tetteivel kapcsolatosan. A szövegben még egyszer fordul elő a kifejezés, igaz, egy kiemelt helyen, majdnem a regény legvégén, ahol a főhős a „csillagokkal telehintett ég előtt” először tárulkozik ki „a világ gyengéd közönyének.”. „Drága közöny” – áll az új fordításban. Most akkor melyik fordítás is stilizál felül?

Ez a két előfordulás azonban nem elég ahhoz, hogy közönyösként gondoljunk el a főszereplőt, hisz az a regényben többször is tanúbizonyságot tesz, igaz, sajátos, érzékenységről. Aminek fókuszából mintha teljesen kimaradna az, amit hagyományosan „emberinek” nevezünk, de mégis a világ számos aspektusára rezonál. Ahogy a vízparton a csupa kék és aranyszínű ég a szemébe omlik, miközben tarkója letapogatja egy lány hasának lágy lüktetését – a történet jelzői egy mély, a világra kitérő affektivitásról árulkodnak. Vagy ott van a regény vége, a jelenet a pappal, amikor valóságosan kiborul a pap számára hiteltelen szövegének hatására. Ez minden, csak nem közöny. De akkor mi? És itt megint a regény központi kérdése körül gravitálunk.

Fentebb a világ egyik legradikálisabb szövegének neveztem a regényt. Mintha nem beszélne eléget arról, hogy végső soron egy gyilkos az, aki-

nek gondolatait, világviszonyát méregetjük a regény lapjain. Ezt a tényt maga a regény is a háttérben hagyja, a saját egzisztenciális tétjeit görgetve. Legalábbis elég rendesen kitakarja. Kérdés, mennyire mutatja meg?

A gyilkosság az európai kultúrában az egyik legnagyobb bűnnek tekinthető. Egy másik ember életének a kioltása magának az emberileg megélhető létnek a rendjét veszélyezteti. Nem véletlen, hogy a gyilkost meg kell büntetni, el kell zárni, esetleg meg is kell ölni, a gyilkosság utáni büntudat érzése pedig annak jelzése, hogy még az elkövető is tudatában van tettének transzgresszív jellegével, ismeri az igazi lét rendjét, amit tettevel felbolygatótt. Gondoljunk Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényére, amely ezt a létrendet képezi le. Ebből azonban nem látunk semmit a regényben. Maga a tett sem kapja meg szokásos indoklását, nem az emberi gonoszság, tévedés, nem valamilyen emberi defektus következménye. Egyszerűen a léthez tartozik. Sőt, erősebbet mond Camus: magának a létnek az igazságához. Mert minek tekinthetnénk a felfénylés metaforikáját, ami átszövi az egész regényt? A főhős állandóan érzékeli és szenved a erős, felvillanó, vakító fényt. Mintha folyamatosan a túláradó napfényben állna, amelytől az egész táj rezeg. A gyilkosság maga is ebben a fényben esik meg: „...*mögöttem egy egész part vibrált s tolongott a napfényben.*” – áll a tett közvetlen leírásában. „*Ugyanolyan nap volt ez is, mint mikor eltemetem anyámat...*”, szövi össze a lét rendjét Camus. A tettes nem saját szándékát teljesíti be, hanem ezáltal az erős fény által vezetettve cselekszik. Nem bírja az égetést, ezért egyet lép előre. A lövés se más, mint az ég megnyílása, földre hulló tűzeső, szabadulási kísérlet a Nap hatalma alól. Maga Meursault is annyit tud mondani a bírósági tárgyaláson tettének indoklásaként, hogy az egész a Nap miatt volt. A gyilkosság tehát nem kívülről kerül be a létbe, hanem annak rendjéhez tartozik. Ezt tekintem én igazi botránynak, ezért igazán radikális szöveg Camus kisregénye.

Mert ki lehet terjeszteni a gyilkolás metaforikát. És akkor az nem másnak, mint természetes vakságunknak, az erős fénynek lesz a következménye. Nem látjuk, nem láthatjuk, amit teszünk. Minél inkább látni szeretnénk, annál kevésbé. Saját látásunk vakságában cselekszünk. Ezért folyamatosan gyilkolunk. Gondoljunk arra, saját szándékosságunkon kívül hányszor sértjük fel a másikat, csak azzal, hogy legördül valamelyik tettünk. A gyilkolás, a másik felsértése, bántása állandó az életünkben. Pontosabban: a világ gyilkol általunk. Az a világ, amit mégsem tagadhatunk meg, hiszen egyetlen realitásunkként körvonalazódik. Ahogy elköveti a gyilkosságot, Meursault ugyanúgy van benne az élet különböző vonatkozásaiban: anyja halálában,

a szerelemben, a barátságban. Idegenül. Az igazi botrány az, hogy még barbárnak, esetleg erkölcstelennek sem nevezhetjük ezt a létrendet, aminek megjelenítésére, főleg a második világháború után számos irodalmi mű vállalkozott. A társadalomnak ugyanis be kell szőnie a szakadást. Saját hitét az erkölcsi rendben fel kell tartania, hitét a bűnben és a büntethetőségben. Ezért nagyobb bűnös Meursault mint egy apagyilkos, aki természetes készletét követi. A társadalmi rend felől az apagyilkosság megmagyarázható, Meursault tette nem. Az biztos, hogy Camus a humanizmus hagyományos képzetét provokálja regényével, amely az embert szabad, döntésre és fejlődésre képes lényként ábrázolja, aki legfeljebb rossz ösztönkésztetéseivel hadakozik élete során. A felfénylő lét ígésében élni, ehhez mérni tetteinket, minden remény, igazoló beszéd nélkül – ez lehetne *Az idegen* egyik legfontosabb üzenete.

Talán ideje lenne Camust a poszthumanizmus diskurzusaiba integrálni.